

روش‌شناسی پژوهشی

استقلال نسبی باشد. حتی مسئله‌ای واحد ممکن است با اهداف متفاوتی مطرح شود و هر یک پاسخ‌یابی متفاوتی را نیز طلب کند. طرح مسئله‌ای نو، بازپرسی مسئله‌ای پیشین یا رد مسئله‌ای از قبل موجود، ما را با روش‌های مختلف دست‌یابی به پاسخ موردنظر روبه‌رو می‌کند.

از سوی دیگر، گاه در حین بررسی روش مناسب و گزینش آن برای پاسخ‌یابی، محقق به ظرایفی می‌رسد که پیش از آن، و در زمان صورت‌بندی مسئله تحقیق، از ذهن او نگذشته و لازم است مسئله تحقیق دوباره صورت‌بندی شود، بدون آنکه اصول کلی آن دست‌خوش تغییر شود. این صورت‌بندی مجدد هرگز با نیت همسوسازی مسئله با روش نیست (که این امر خود آسیب بزرگ تحقیق است)، بلکه دگرگونی‌های واژگانی به‌قصد پرهیز از ادعاهای بدون مطالعه‌ای است که ممکن است به «صورت مسئله» راه یافته و مطالبات پیش‌بینی‌نشده‌ای را برای مخاطب پدید آورده باشد. درواقع، صورت مسئله باید به‌دنبال چیزی باشد که در ظرفیت و توان روشی است که می‌بایست مسیر تحقیق را طی کند؛ و هرگاه ادعاها آگاهانه در صورت مسئله عنوان شده و محقق نیز درواقع در صدد پاسخ‌یابی برای آنهاست، در چنین وضعی ممکن است پاسخ‌یابی مستلزم استفاده از بیش از یک روش باشد که هر یک می‌بایست مسیری مستقل را طی کند، اما برآیند روش‌های بکاررفته به

هرگاه تعریف مجمل تحقیق را جست‌وجوی دقیق و منضبط برای معلوم‌ساختن یک مجهول بدانیم، باید بپذیریم که شصت درصد واژگان کلیدی این تعریف به روش تعلق می‌یابد و این نشان از نقش تعیین‌کننده روش در هر پژوهش و مطالعه دارد. درواقع، روش هم به پژوهشگر و هم به مخاطبان پژوهش می‌گوید که مسیر پیموده‌شده تا چه حد درست بوده و نتایج درواقع همان است که از طی مسیر صحیح حاصل آمده است. اما از آنجا که روش با سایر مؤلفه‌های پژوهش در تعامل است و از آنها تأثیر می‌پذیرد یا بر آنها تأثیر می‌گذارد، شاید بی‌مناسبت نباشد که تعامل برخی از مؤلفه‌های تحقیق با روش پژوهش به‌اجمال بررسی شود.

«مسئله»، به‌مثابه ورودی هر تحقیق، روشن می‌کند که به‌دنبال چه هستیم و مشکل و معضلی که ما را بر آن داشته تا به جست‌وجو برخیزیم، چیست. مسئله و هدف مؤلفه‌هایی هستند که رویکرد روش‌شناسانه ما را مشخص می‌سازند تا معلوم نباشد که مجهول ما چیست و قرار است به چه پاسخی دست یابیم، نمی‌توان به راهکارهای جست‌وجو اندیشید و روشی را که برای آن نوع خاص از پاسخ‌یابی قبلاً آزموده‌شده و کارایی خود را نشان داده است، معین کرد؛ که گفته‌اند: «بگو به‌دنبال چیستی تا بگویم چگونه به آن دست یابی». برای موضوعی معین می‌توان مسائل گوناگونی تبیین کرد، به‌گونه‌ای که هر مسئله نیز خود دارای

حضور بی‌چون و چرای برخی اجزا به‌ویژه پردازش‌های تصویری است که خود متأثر از رویکردهای کمی‌گرایانه است و سبب ایجاد انتظاراتی شده که به رویکردهای کیفی نیز راه یافته است؛ و حال آنکه همراه با ورود به عرصه‌ای نوین، ناگزیر باید برخی باورهای جزم‌گرایانه کمی را تنها در عرصه کمیات قابل توجیه دانست و در عرصه کیفیات، مطالبات را با همان کیفی‌نگری مناسب و متناسب شمرد. تعمیم برخی از باورهای علمی به همه عرصه‌های روش‌شناسی، آسیب‌هایی را به‌دنبال می‌آورد که سرانجام نه از لفظ «روش» معنایی برجای می‌ماند و نه از اصطلاح «روش‌مند».

به هر تقدیر، در مطالبی که در شماره حاضر گرد آمده، تلاش بر آن بوده است که نگرش‌های متفاوت نسبت به روش پژوهش، که از جمله مؤلفه‌های مهم کار تحقیق است، گرد آید و ابعاد گوناگون روش‌شناسی تا آنجاکه ظرفیت یک شماره از نشریه اجازه می‌داده است با استفاده از مقاله، نقد، گفت‌وگو، نشست و مانند آن به‌عنوان فتح باب بحث‌های آتی، در هر کجا که دغدغه این امر را دارد، به‌اجمال مطرح شود. جا دارد در اینجا از همه عزیزانی که مجله را در این زمینه یاری داده‌اند و در تهیه و ارائه مطالب مشارکت جست‌ه‌اند، صمیمانه سپاسگزاری شود.

امید است مطالب مطرح‌شده موردقبول و استفاده قرار گیرد.

عباس حری
دبیر مهیمان

پاسخ‌یابی واحدی بینجامد. اما رابطه روش با فرضیه مقوله دیگری است. در پژوهش‌های کمی معمولاً فرضیه را نوعی حدس علمی می‌دانند که در آغاز و پیش از گردآوری و تحلیل داده‌ها صورت می‌گیرد. اما در پژوهش‌های کیفی و در واقع در پژوهش‌هایی که روش (های) آنها دارای رویکرد کیفی است، وضع ممکن است به‌گونه‌ای دیگر باشد. در برخی از این نوع روش‌ها فرضیه به‌صورت مرحله‌ای و در حین گردآوری و بررسی شواهد صورت‌بندی می‌شود. در اینجا نوع روش است که وضع فرضیه را روشن می‌سازد. اما در این هر دو رویکرد (کمی و کیفی) وجه مشابهتی وجود دارد و آن اینکه مسیر تحقیق از پاسخ‌یابی به سمت آزمون فرضیه میل می‌کند. در اینجا غرض از «آزمون»، آزمون آماری نیست، بلکه پی‌جویی آن گمانه‌زنی‌آغازین یا حین تحقیق است.

بدیهی است که در بحث از فرضیه نیز روش، به جز آنچه در باب نوع رویکرد اشاره شد، می‌بایست ظرفیت آزمون حدسی را که از سوی محقق عنوان شده، داشته باشد، وگرنه صرف عنوان کردن فرضیه بدون آنکه به‌گونه‌ای قابل دفاع سنجیده شود، چیزی بر اعتبار تحقیق نخواهد افزود.

در تحلیل یافته‌ها، تمام تدابیر و ابزارها، حتی تدابیر تصویری، متأثر از نوع روشی است که به‌کار می‌رود. باورهایی که طی دهه‌های متمادی از ساختار گزارش تحقیق خصوصاً در بخش تحلیل یافته‌ها ذهن پژوهشگران و علاقه‌مندان به تحقیق را شکل بخشیده،